

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

20/2012

University of Economics
Prague

K Englišově kritice Schopenhauerovy filosofie poznání

Jitka Melzochová

Tomáš Vaverka

Abstract

Great Logic should have become the masterpiece of lifelong theoretical activity of Karel Engliš; this work is preserved in the form of a voluminous manuscript (about 2500 pages) and has not yet been published. The first outcome of our ongoing effort for publishing the manuscript is the study "The Critique of Schopenhauer". The authors of the text publish the transcription of a part of the manuscript that is supplemented by notes to make the contents more accessible for contemporary reader. Schopenhauer's epistemology is one of the fundamental inspirations for Engliš's theory of orders of thought. Engliš's critique of Schopenhauer gives us the guidance to a deeper understanding of relationship between Engliš's theory and transcendental philosophy as a whole.

Keywords: Arthur Schopenhauer, Epistemology, Principle of Sufficient Reason, Causality

Abstrakt

Vrcholným dílem celoživotní teoretické činnosti Karla Engliše měla být Velká logika, která se zachovala v podobě obsáhlého rukopisu (cca 2500 stran) a dosud nebyla publikována. Prvním průběžným výsledkem snahy o publikaci rukopisu je zveřejnění studie „Kritika Schopenhauera“. Autoři textu předkládají přepis části rukopisu opatřený poznámkami ke zpřístupnění jeho obsahu. Schopenhauerova filosofie poznání tvoří jednu ze stěžejních inspirací pro Englišovu teorii myšlenkových řádů. Englišova kritika Schopenhauera tak poskytuje vodítko k hlubšímu porozumění vztahu Englišovy teorie a transcendentální filosofie.

Klíčová slova: Arthur Schopenhauer, Noetika, Věta o dostatečném důvodu, Kauzalita

K Englišově kritice Schopenhauerovy filosofie poznání

Studie „*Kritika Schopenhauera*“ z roku 1956 je jednou z řady dosud nepublikovaných prací K. Engliše, které pospolu tvoří rozsáhlé dílo *Velká logika*, jehož vydání nebylo z důvodu cenzury po roce 1948 uskutečněno. Studie o Schopenhauerovi byla přepsána z originálního rukopisu zapůjčeného Katedře filosofie Národohospodářské fakultě VŠE z Archivu Národního muzea.¹ Jedná se o první takto zpracovanou část nepublikovaného Englišova rukopisu. Záměrem naší dlouhodobé budoucí vědecké činnosti je představit veřejnosti i další dosud nepublikované studie. Do originálního textu bylo zasahováno minimálně, jím psaná diakritika byla ve většině případů ponechána. Vysvětlivky na konci textu jsou originální poznámky K. Engliše, zatímco poznámky pod čarou v textu příspěvku byly zpracovány autory. Z důvodu nečitelnosti některých jednotlivých slov je do textu zaveden symbol „(...)“ pro ta slova, která nebyla rozluštěna, a symbol „(?)“ vyjadřující nejistotu určení správného slova, které tomuto symbolu předchází. Vizuální úprava textu byla zvolena tak, aby odpovídala Englišově *Malé logice*.

---

¹ Za podporu a pomoc při realizaci myšlenky zveřejnění dosud nepublikované Englišovy *Velké logiky* děkujeme zvláště vedoucí Archivu Národního muzea, paní PhDr. Mileně Běličové, která velmi ochotně zapůjčila rukopis *Velké logiky* Katedře filosofie NF VŠE. V souvislosti s přepisem Englišova díla náleží poděkování rovněž panu doc. Jánů Pavlíkovi, který zapůjčení rukopisu z Archivu zprostředkoval a celou dobu nás v našem úsilí velmi výrazně podporoval.

Karel Engliš: Kritika Schopenhauera

A. Úvod

Schopenhauer považuje „větu o dostatečném důvodu“ za prazásadu veškerého poznání. Ukazuje, jak byly směřovány dva nejdůležitější významy věty o dostatečném důvodu, *příčina a poznávací důvod*. Podává ve svém spise o větě o dostatečném důvodu (*Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*)² především historický přehled nauk filosofických sem spadajících, jak teprve Wolff přesně obojí od sebe odlišil a jak dosavadní výklad nedostačuje. Poté podává vlastní učení, z něhož dále vyjímáme hlavní these.

Po výkladu Schopenhauerovy nauky podáme stručný obrys svých Čtvero odpovědí na otázku: „Proč?“ podle *Malé Logiky*,³ abychom obojí názory konfrontovali.

Ze srovnání rozdílů se podává hlavní Kritika Schopenhauerových názorů o jednotlivých „dostatečných důvodech“. Na to připojíme dále ještě kritiku povšechnou a některých podrobností.

Omlouvám se Schopenhauerovi, od kterého jsem se učil prvním filosofickým poznatkům, právě z jeho spisů o dostatečném důvodu, že končím právě kritikou

---

² Engliš vychází z 2. vydání Schopenhauerova spisu, které je čtenářům k dispozici v českém překladu v rámci publikace „*O vůli v přírodě a jiné práce*“ z roku 2007 pod názvem „*O čtverém kořeni věty o dostatečném důvodu*“ První vydání tohoto spisu je publikací originální doktorská práce A. Schopenhauera z roku 1813. 2. vydání z roku 1847 bylo Schopenhauerem přepracováno v šedesáti letech jeho věku. Ačkoliv 2. Vydání spisu „*Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*“ je výrazem Schopenhauerova epistemologického smýšlení z doby, kdy již dokončil práci na svém filosofickém systému představeným zejména v I. a II. svazku spisu „*Svět jako vůle a představa*“, podle vlastních slov nebylo nutné tuto noetickou studii příliš upravovat. Epistemologické založení Schopenhauerova filosofického systému prezentované v tomto spise jednoznačně ukazuje na rozvíjení Kantovy teorie poznání. Schopenhauer přejímá Kantův transcendentální idealismus a pokouší se o jeho reformulaci na základě Wolffem užívané věty o dostatečném důvodu, nejpříhodněji vyjádřené ve formuli „Nic není bez důvodu toho, proč je.“ Oproti Wolffovi, který postuluje dostatečný důvod ontologicky, používá Schopenhauer věty o dostatečném důvodu čistě z hlediska noetického. Základem teorie poznání se Schopenhauerovy stane odpověď na otázku „proč?“ ve vztahu k objektům poznání. Při rozvíjení Kantovy filosofie poznání redukuje Schopenhauer Kantem užívané pojmy rozvažování „*Verstand*“ na kauzalitu a funkci vyššího rozumu „*Vernunft*“ vyhrazuje práci s abstraktními představami – (pojmy, soudy). Ústředním bodem jeho noetiky je pak nemožnost poznání poznávajícího, tedy vůle subjektu, která u Schopenhauera určuje samotné poznání (je analogií kantovské „věci o sobě“).

³ Malá Logika z roku 1947 je Englišova stěžejní filosofická studie, ve které je podán výklad originální noetické koncepce polylogiky. Engliš představuje tři myšlenkové řády myšlení (způsoby pozorování skutečnosti), a to řád kauzálně-ontologický, teleologický a normologický, pro které je charakteristický vlastní kořen racionality. Ukazuje, že vykládat ekonomické jevy lze pouze teleologicky.

tohoto jeho spisu, vyzbrojen jsa arci zcela jinými ideami, které mu nebyly k dispozici.⁴

(Studii tuto jsem napsal v lednu 56 ve svém 76 roce věku.)

V Hrabyni 17. ledna 1956

---

⁴ K tradičnímu způsobu práce K. Engliše patří důrazná kritika jemu nejbližších teorií a myšlenek. Za tím se skrývá víra v to, že právě vymezení vlastní teorie vůči myšlenkám nejbližším umožní její nejhlubší pochopení. Nejinak tomu je právě se Schopenhauerem. Nejen v „*Malé Logice*“, ale již v práci „*Teleologie jako forma poznání*“ z roku 1930 uvádí svou teorii myšlenkových řádů jako různých odpovědí na otázku „proč?“. Tato metoda důkazu jednoznačně navazuje na Schopenhauerovu metodu určování mohoucností (kořenů racionálních). Ve sporu s vlastním pokračovatelem Janem Loevensteinem Engliš obhájí specifickou racionalitu teleologického myšlení (finalitu) právě na základě Schopenhauerova dělení.

B. Učení Schopenhauerovo o čtverém kořenu dostatečného důvodu⁵

Společným kořenem věty o dostatečném důvodu je podle Schopenhauera naše „poznávací vědomí“ jako vnější a vnitřní smyslovost (*Sinnlichkeit, Rezeptivität*), rozum (*Verstand und Vernunft*). Toto vědomí se rozpadá na *subjekt a objekt* a neobsahuje kromě toho nic. *Býti objektem pro subjekt a býti naší představou je totéž*. Všechny naše představy jsou objekty subjektu a všechny objekty subjektu jsou naše představy. Všechny naše představy navzájem jsou mezi sebou v *zákonitém spojení*, které lze, pokud jde o formu, *a priori* určit. A toto spojení má vzápětí, že nic o *sobě jsoucího a nezávislého, nic jednotlivého a odtrženého nemůže býti pro nás předmětem*. Toto spojení vyjadřuje ve všeobecnosti větu o dostatečném důvodu. Toto spojení má různé podoby podle různých druhů objektů a podle toho se modifikuje pak zase věta o dostatečném důvodu. Všem těmto podobám je společno, co praví věta o dostatečném důvodu.⁶ (§16)

⁵ V oddílu B. popisuje Engliš noetiku A. Schopenhauera. Rozdělení apriorních subjekt-objekt vztahů a vztahů mezi objekty je pro přehlednost věnována následující tabulka.

Apriorní vztahy Subjekt - Objekt	Věta o dostatečném důvodu (DD)	třída představ (objektů)	Mentální funkce	Kořen racionální	
Poznání transcendentální	DD Bytí	formy času a prostoru	čistá smyslovost	a priori	
poznání primární, názorné	DD Dění	názorné, úplné, empirické	rozvažování	kauzalita	
poznání sekundární, myšlení, reflexe	DD Poznání	abstraktní	Rozum (pojem - soud)	důvod	logický
					empirický
					metalogický
					transcendentální
Poznání poznávajícího	DD Jednání	vůle	objekt vnitřního smyslu, subjekt chtění (sebevědomí)	motivace	

Zdroj: Vaverka (2011)

Englišova pozornost je posléze směřována ke čtvrté třídě objektů představivé mohoucnosti. Kritika bude později namířena k subjektu chtění a jednání, u kterého se u Schopenhauera projevuje zákon motivace, jakožto obrácené kausalitě.

⁶ 3 kapit. §16 Schopenhauerova spisu „Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde“ 2. vydání, Frankfurt a. M., 1847.

Musíme lišiti čtyři třídy, ve které se rozpadá všechno, co může býti pro nás předmětem, co může býti našimi představami. Každé třídě odpovídá její věta o dostatečném důvodu, všechny však plynou z téhož kořene.

- a) První třídu tvoří *názorné, úplné empirické představy*. Jsou *názorné* na rozdíl od *abstraktních pojmů*; jsou *úplné*, pokud obsahují nejen formu, nýbrž i obsah (*materii*) (...); jsou *empirické*, pokud nevznikají jen *myšlenkovou kombinací*, nýbrž mají svůj původ v *pocitu našeho sensitivního těla*, ke kterémuž původu rekurujeme k jich ověření; *empirickými* jsou také proto, že *podle zákonitosti prostoru, času a kauzality* náleží k onomu *komplexu empirické reality*, která je *bez počátku a bez konce*. Tato povaha nemění nic na jejich transcendentální idealitě (ve smyslu Kantově).⁷
- b) Druhou třídu objektů tvoří „*abstraktní představy*“, tj. pojmy. Jsou to *představy z představ*, jsou to *sublimované představy*, které *ztratily veškerou názornost*. Pojmy jsou *fixovány slovy*. *Souzení spočívá ve spojení nebo rozdělení dvou nebo více pojmů za modifikací, které určuje logika*. Takový poměr pojmů sluje *soud*. Má-li býti *soud poznatkem*, musí mít *dostatečný důvod*, pak jest *pravdivý*. (§26,27)
- c) Třetí třídu předmětů pro mohoucnost představovací tvoří *formální část úplných představ*, totiž *názory prostoru a času*, které jsou *formami vnějšího a vnitřního smyslu a jsou apriori dány*. Všechny jejich části jsou k sobě v poměru a vztahu, který sluje v prostoru *polohou* a čase *následností*. Tyto vztahy se nedají pouhými pojmy ozřejmiti. Na vztahu částí času spočívá *aritmetika*, na vztazích prostoru *geometrie*. (§35,36)
- d) Čtvrtou třídu předmětů naší představové mohoucnosti tvoří *subjekt chtění*, který je *objektem pro poznávací subjekt* (§41,42). Každému objektu staví Schopenhauer po bok určitou mohoucnost a to:
  - a) *úplným, názorným empirickým představám – „Verstand“*
  - b) *abstraktním představám – „Vernunft“*
  - c) *názorům času a prostoru čistou smyslovost*
  - d) *subjektu chtění a vůli vědomí (Selbstbewußtsein)*

---

⁷ 4 kapit. §17.

Ke každému *druhu těchto objektů* pojí se určitá *podoba věty o dostatečném důvodu*. (§46,47) A to:

ad a) *Formou úplných názorných empirických představ je čas a prostor, které jsou pozorovatelné jen, jsou-li naplněny. Jejich náplní je materie. Větou o dostatečném důvodu je v této třídě objektů zákon kauzality, věta o dostatečném důvodu děje a vzniku (des Werdens), principium rationis sufficientis fiendi. Všechny objekty, které tvoří komplex naší empirické reality, jsou vstupem svého stavu do tohoto komplexu spojeny vespolek (untereinander verknüpft) zákonem kausality. Nastupuje-li nějaký nový stav některého nebo více objektů, musil mu předcházeti nějaký jiný stav, po kterém onen pokaždé následuje. Ten, který následuje, je následkem, ten, který předchází a následek působí, je příčinou. Vstup nového stavu je změna.* (§20 atd.)

ad b) *Druhou třídou objektů naší představivé mohoucnosti jsou pojmy, jichž spojování nebo rozlučování za různých modifikací, které předpisuje logika, jest omezení. Takový zřetelně myšlený vztah pojmů je soud. Má-li býti soud poznatkem, musí býti pravdivým. Schopenhauer liší:*

α) *Pravdu logickou, má-li soud v jiném soudu svůj důvod. Pak je pravda logická, formální. Má-li též pravdu materiální, není zatím rozhodnuto. Operace, kterou hledáme pravdu logickou, není-li z bezprostředního srovnání s jiným soudem, je závěrem a úsudkem podle logických pravidel. Na př. soud, že je trojúhelník prostor uzavřený třemi přímkami, má svůj poslední důvod v zákonu identity. Soud: „Nikdo nemůže přijati něco za pravdu, aniž ví proč.“ má svůj poslední důvod ve větě o dostatečném důvodu.* (§30)

β) *Pravda empirická. Představa první třídy je zkušenost, která může býti důvodem (Grund) soudu. Ten pak má materiální pravdu a tato pravda je empirická pravda, pokud se soud bezprostředně na tuto zkušenost opírá. Že soud má materiální pravdu znamená vůbec, že jeho pojmy jsou tak spojené, oddělené, obmezené, jak to vyžadují představy názorné, o něž se soud opírá a na nich zakládá. To poznati je bezprostředně věcí soudnosti (Urteilstkraft).* (§31)

γ) *Pravda transcendentální. Formy „názorného empirického poznatku“ jako podmínky každé možné zkušenosti mohou býti důvodem soudu, který má (ačkoli je synthetický a priori) materiální pravdu, která je transcendentální, protože se soud neopírá jen o zkušenost, nýbrž o podmínky (v nás ležící) pro celou možnost zkušenosti, tedy o apriorní nazírací formy času a prostoru nebo o apriorní zákon kausality v našem vědomí. Příklady takových soudů jsou věty: Dvě přímky neuzavírají prostor. Nic se neděje bez příčiny. $3 \times 7 = 21$. Materie (hmota) nemůže ani vzniknout ani zaniknout.* (§32)

δ) *Pravda metalogická. Konečně mohou býti podmínky veškerého myšlení (spočívající v našem rozumu – Vernunft) důvodem či základem (Grund) soudu, jehož pravdu*

nazývám *metalogickou*. Ale takové metalogické soudy jsou jen čtyři, které byly nabyty *indukcí* a nazvány zákony všeho myšlení, ačkoli o jejich výrazu a počtu stále není úplné shody. Jsou to tyto. 1) *Subjekt je roven sumě svých praedikátů nebo $A=A$* ; 2) *Subjektu nemůže býti praedikát současně přisouzen i odepřen $A = -A = 0$* ; 3) *Ze dvou kontradiktorních praedikátů musí býti jeden každému subjektu přisouzen*; 4) *Pravda jest vztah soudu k něčemu mimo něj jako k jeho dostatečnému důvodu*. Jsou to podmínky všeho myšlení a nelze proti nim mysliti. (§33)

ad c) Ke třetí třídě objektů naší představivé mohoucnosti – k *nazírání apriorní formě prostoru a času* patří zvláštní věta o dostatečném důvodu, kterou nazývá Schopenhauer dostatečným důvodem „*bytí*“ (*des Seins, essendi*). Tážeme-li, proč má rovnostranný trojúhelník rovné úhly nebo naopak, vidíme, že rovnost úhlů *není příčinou* rovnosti stran, ale také *není poznávacím důvodem*, protože z prostých pojmů nelze nahlédnouti, že jsou-li úhly v trojúhelníku rovné, i strany musí býti rovné, protože v pojmu rovnosti úhlů nespočívá rovnost stran. V prostoru je vztah mezi jeho úsečkami *polohou*, v čase *následností*. Tomu odpovídá *geometrie a aritmetika*. (§36)

ad d) Ke čtvrté třídě objektů naší představivé mohoucnosti tvoří (dle smyslu má být patrně „*patří*“ – pozn. aut.) *subjekt chtění a jednání* a rozhodování. Při každém rozhodování našem nebo cizím se musíme tázati, co mu předcházelo a je vyvolalo, kterýžto důvod přesně zveme *motivem*. *Motiv patří k příčinám* (jako forma kausality). Celá kausalita jest jen jedna podoba věty o dostatečném důvodu první třídy objektů, tedy v tělesném světě *vnějšího nazírání* (*in den in äusserer Anschauung gegebenen Aussenwelt*). *Vnitřní dění takových dějů (Vorgänge) zůstává tajemstvím*. Tak bychom viděli v jednání vyvolávané příčinami (motivy) nevysvětlitelným způsobem. *Kdybychom neměli pohledu do vnitřku děje (wenn wir nicht die Einsicht in das innere des Vorganges eröffnet sind)*. Víme z vnitřní zkušenosti, že to je *akt chtění*, který jest vyvoláván motivem, který je pouhou představou. (§43)

Působení motivu zde nevidíme (jako u jiných všech příčin) jen *zevně a prostředně*, nýbrž *vědomě* (?), *zevnitř a bezprostředně*, a tedy *úplně*. Z toho se podává, že *motivace je kausalita viděná zevnitř*. To je věta o dostatečném důvodu jednání. (*principium rationis sufficiens agendi*). (§43)

C. Čtvero odpovědí na otázku: Proč? Podle naší Logiky⁸

Kritice názorů Schopenhauerových předešleme názory naše v odpovědích na otázku: „Proč?“. Z této konfrontace podá se nejlépe kritika sama.

Otázku: „Proč?“ můžeme navázati *jen na soud*, a to buď:

- a) *na platnost soudu*, kterou chceme pochopiti, *proč soud platí, jak to víme, že platí* (že je správný a případně pravdivý)

⁸ Malá Logika str. 284

- b) na *skutečnost soudem vyjádřenou*, což platí jen o soudech *empirických*, nikoli logických (co *skutečnost soudem empirickým vyjádřenou determinuje*).

ad a) *Platnost soudů* je především předmětem otázky: „Proč?“ Musíme lišiti mezi soudy *logickými* a *empirickými*.

α) *Soudy logické* vyjadřují nějaký vztah myšlenkového řádu (včetně řádu množinového a prostorového). Chceme-li takový soud *pochopiti*, činíme tak *převádějící vztah složitý*, který soud vyjadřuje, *na vztahy jednodušší až k axiomatům*, kterých dále rozložiti a vyložiti není třeba nebo nelze, protože to jsou axiomata a normy. Tím jsme vyložili platnost soudu logického a soud sám. *Jiné odpovědi na otázku „Proč?“ zde není*. Vykládáme takto jeden soud logický *jiným soudem logickým*, který je jeho *poznávacím důvodem*. Tím byla dokázána jeho *správnost*.

β) Tážeme-li se po platnosti soudu *empirického*, tážeme se po jeho *pravdivosti a shodě se skutečností*. Tážeme se po všech náležitostech pravdivosti soudu empirického, tedy jednak potom, že *neodporuje myšlenkovému řádu* (je *logicky negativně správný*) a pak že *hoví našemu poznávacímu cíli*⁹ – poznání skutečnosti (proč jsme *přesvědčeni*, že skutečnost je taková, jak praví soud) protože důkaz o *absolutní pravdě* – *adaequatio rei et intellectus* – není nutný. Ale i zde *dokazujeme platnost jinými soudy* (případně o jiném pozorování), které jsou *poznávacím důvodem* platnosti soudu empirického.

Poznávací důvod je odpovědí na otázku: „Proč?“, jíž hledíme *pochopiti*, jak *platnost soudu logického, tak empirického*. Ale u soudu logického je to *jediná otázka*, kterou můžeme klásti k jeho pochopení, kdežto u soudů empirických *jest ještě jiné jejich pochopení*, totiž *jejich výpovědi o skutečnosti*. A to je druhý druh otázky: „Proč?“, který *navazujeme na skutečnost vyjádřenou soudem empirickým*.

ad b) *Výklad skutečnosti*. Otázka po výkladu *skutečnosti* vyjádřené soudem empirickým *zní někdy stejně jako otázka po platnosti soudu*. Mějme empirický soud: „Země je kulatá.“ Proč je země kulatá? Otázka tato jest jednak souznačná s otázkou, jak to víme, že je země kulatá, jednak s otázkou, co způsobilo, že je země kulatá. První otázka směřuje k výkladu platnosti soudu, že je pravdivý, a zodpovídá se

⁹ Engliš přísně odlišuje formální správnost a empirickou pravdu. Platnost soudu logického je na skutečnosti nezávislá, zatímco platnost empirického soudu je u Engliše dána ve dvou rovinách. V první řadě musí soud splňovat náležitosti myšlenkového řádu – musí být logicky správný. Logicky správný soud je takový, u kterého nedochází k promíchání pojmů z různých myšlenkových řádů, a který respektuje formální (apriorní) vztahy daného myšlenkového řádu. Později Englišem použitý soud „otec neměl děti“ je příkladem formálně nesprávného soudu (nerespektuje formální vztahy mezi korelativními pojmy otec - dítě). Teprve v případě této „negativní“ správnosti – kdy soud neodporuje zásadám myšlenkového řádu, můžeme přistoupit k hodnocení platnosti empirického soudu z hlediska jeho odpovídání skutečnosti. To, že u Engliše není možné porovnat poznatek se skutečností, ale pouze s jiným poznatkem, odpovídá Englišovu vymezení empirické platnosti soudu vyjádřenému větou „hoví našemu poznávacímu cíli“.

soudy o pozorování stínů země, obzoru na moři, objetím po lodi atd., druhá pak výkladem skutečnosti soudem vyjádřené a zodpovídá se rotací ap.

Nyní tedy sledujeme odpověď na otázku „Proč?“, kterou chceme vyložit a pochopit *skutečnost samotnou a platnost empirického soudu o ní už předpokládáme jako danou nebo jistou*. Avšak skutečnost, jak víme, *můžeme a musíme pozorovati různým způsobem, v různých pozorovacích souřadnicích, abychom ji viděli vůbec. Ontologický způsob pozorování skutečnosti, kterou si při tom myslíme jako něco prostě existentního, není jediný*. Právní řád je přece též skutečnost, o níž máme zkušenost, ale není nic existentního (jako právní řád) a musíme si všechno myslit jako *něco, co má být*, abychom právní řád „pozorovali“ a „viděli“ jako souhrn a soubor norem. To je *normologický* způsob myšlení. A nejnak tomu jest i s rozkazy, účely, prostředky atd., které si musíme myslit jako *chtěné*, čímž vzniká teleologický způsob myšlení.

A tak máme vlastně *trojí skutečnost: ontologickou, teleologickou a normologickou*.¹⁰ *Ke každé se pojí její vlastní otázka: „Proč?“ a odpověď na ní, tedy její vlastní výklad, přičemž se vždycky skutečnost jedna vykládá skutečností druhou a zařazuje do skutečnosti celistvé – stejných souřadnic, a to:*

- a) Máme především *ontologickou skutečnost*, k níž náleží ontologický způsob pochopení. „Proč jest to, co jest?“ Protože něco jiného bylo a působilo, co tuto existenci vyvolalo. To je pravá *příčina (causa efficiens)*, která vykládá *změnu* změnou do *nekonečna*.
- b) Díváme-li se však na skutečnost jako na *někým chtěnou* (a jím zařízenou), tážeme se, *proč jest chtěno* to a ono dění, ten či onen předmět? Krátce: „Proč jest chtěno A?“ Odpovídáme jiným chtěným: „Protože jest chtěno B“ jako *účelem*. „Proč jest chtěno orání?“ „Protože je chtěno sázení?“ V těchto příkladech (?) se pojí *účel k prostředku*, přičemž se účel zase stává prostředkem (a potřebou) až k účelu, kde to není možné (*účel originární*). To vyžaduje vždy *subjektu*, jemuž přičítáme chtěný prostředek i účel, *subjektu vůle*, který je *bodem přičitatelnosti*. Přičítáme státu účelový postup, ale i Bohu.

¹⁰ V teorii myšlenkových řádů (viz *Malá logika*) Engliš rozlišuje přirozené myšlenkové řády (kauzální, teleologický a normologický), které vycházejí z přirozeného jazyka (národní řeč). Jednotlivé pojmy těchto myšlenkových řádů jsou spolu navzájem propojeny nutnými vztahy, které existují v rámci uzavřených a soběstačných myšlenkových řádů. Normou správného myšlení (formálně-logické správnosti soudu) je právě „negativní“ shoda s myšlenkovým řádem.

Použijeme-li výše uvedenou odlišnost logické a empirické platnosti pro použití myšlenkových řádů (skutečností) při poznávání (Engliš používá nepříliš šťastného výrazu pozorování), ukazuje se, že se řídí stejnými pravidly. Otázka použití daného myšlenkového řádu pro popis skutečnosti se řídí právě výše uvedenou vhodností v závislosti na poznávacím cíli („hoví našemu poznávacímu cíli“). Zatímco ve vědách přírodních bylo docíleno velkého pokroku nahrazením teleologického myšlenkového řádu řádem kausálním, ve vědách o člověku doporučuje Engliš při poznávání použití teleologického řádu myšlenkového namísto kauzálního.

Tak vykládáme i *jednání* člověka, který se *stále přizpůsobuje podle svých účelů k proměnlivým danostem*. Vidíme člověka, který spravuje střechu bleskem poškozenou, a tážeme se, proč tak činí. Při tom myslíme jednak na *příčinu*, která dala k činnosti člověka podnět (blesk a poškození střechy), jednak na *účel* (který praví, že člověk chce mít dobrou střechu, a proto ji spravuje). Vykládáme tedy *jednotlivé jednání člověka jednak příčinou, jednak účelem*, přičemž si činnost jeho *pokážde myslíme jinak* a vzhledem k *příčině* jako *prostý existentní děj*, vzhledem k *účelu* jako *chtěnou aktivitu, jednání*. Tento *dvojí a spojený výklad* nazýváme *motivem; pohnutkou*.¹¹ Tak máme „*motivy zákonů*“, v nichž se vykládá, *co se změnilo a čeho se chce dosáhnouti*.

- c) Třetí způsob pozorování skutečnosti spočívá v tom, že si všechno myslíme jako něco, *co má býti*. Vidíme tímto způsobem především normy a povinné jednání podle normy (norma není soud). Norma jest skutečností, protože (...) zkušenost, nemá však reálné existence, nýbrž *platí*. V této rovině myšlení se proto ptáme otázkou: „Proč?“ na *platnost normy* a vykládáme *normu jednu normou druhou* (nařízení zákonem), *normou vyšší, zmocňovací*, zařazujeme ji tedy do *souboru norem*, na jehož vrcholu je *pranorma* (např. ústavní norma), které už dále nelze vyložit normologicky a jejíž *platnost se předpokládá*. *Norma vyšší*, kterou vykládáme normu nižší, nazýváme *normologickým důvodem platnosti normy nižší*.

A tak máme trojí odpověď na otázku „Proč?“, kterou vykládáme a pochopujeme *skutečnost soudem empirickým vyjádřenou podle toho, jak si skutečnost myslíme*:

- a) *příčinu* pro skutečnost ontologickou
- b) *účel* pro skutečnost teleologickou
- c) *normologický důvod* pro skutečnost normologickou.

Proti tomuto chápání *skutečnosti* stojí výklad *platnosti soudů logických i empirických*, které zahrnujeme *společnou otázkou „Proč?“ a společnou odpovědí*, která se arci dále rozvětjuje. Mluvíme tedy o *čtvero odpovědí* na otázku: „Proč?“, která se však se *čtveřicí kořenů věty o dostatečném důvodu u Schopenhauera rozcházejí*.

---

¹¹ Schopenhauerův motiv se stane předmětem kritiky nejen u Engliše, ale i u jeho pokračovatele Loevensteina. Zatímco Englišova kritika směřuje k popisu motivu jako tvořeného kombinací determinace kauzální (příčinou – poškození střechy) a determinace teleologické (účel – dobrá střecha nad hlavou), u Loevensteina se jedná o sylogismus, ve kterém se spojuje determinace teleologická (účel – býti v suchu – resp. dobrá střecha nad hlavou) a poznání (bleskem poškozená střecha není dostatečně dobrá pro naplnění požadovaného účelu).

D. Hlavní rozdíly mezi Schopenhauerovým čtvrtým kořenem věty o dostatečném důvodu a naší čtverou odpovědí na otázku: proč?

Přihlédneme ke shodě i rozdílům v otázce: „proč?“, která i u Schopenhauera předchází každému dostatečnému důvodu. V §46 uznává Schopenhauer, že třídy předmětů a jim odpovídající formulace věty o dostatečném důvodu, jak byly v našem výtahu uvedeny, *nejsou systematické*, a že podle přísného systému by měl být uveden důvod „bytí“ (*Seinsgrund*) a ten (...) v jeho aplikaci na čas, pak na prostor, dále zákon kausality, po něm motivace a nakonec poznávací důvod. (§46) Potud Schopenhauer proto, že v prvních těchto případech (*Seinsgrund*) kausalita (motivace) spočívá na *bezprostředních* představách, kdežto při poznávacím důvodu jde o *představu* z představ (pojem). Nebudeme zatím analysovat Schopenhauerovy „představy“. Avšak pro nás jde vždy o *soudy*, které vykládáme a chápeme otázkou: „Proč?“ a odpovědí není *soud*, jsou *jen pojmy*, žádné *představy*.

Jestliže učiníme východiskem *soud*, pak je nasnadě postavit proti sobě:

- a) jeho *platnost a teprve pak*
- b) při *empirickém soudu jeho empirický obsah* a pochopení tohoto.

Vycházíme tedy od *důvodu platnosti soudu*. Tím se liší náš systém pořadí od systému Schopenhauerova.

ad a) *Důvod platnosti soudu* (*Erkenntnisgrund*, důvod poznání). Schopenhauer (po Wolffovi) liší *důvod od příčiny*, která byla s ním dříve směřována. Má-li být soud poznatkem, musí mít dostatečný *důvod*. (§29) Po našem názoru je *každý soud poznatkem*, protože jest odpovědí na nějakou otázku. Ale má-li tento soud být uznán jako *správný* či *pravdivý*, (...) *důvodů své platnosti*. Pak jest podle Schopenhauera *každý soud „pravdivý“*. Nečiní tedy Schopenhauer (dále S.) *rozdíl mezi soudy logickými a empirickými*. Každý soud jest mu pravdivý, má-li dostatečný důvod. Po našem mínění jest jen *empirický soud pravdivý*, protože vypovídá něco o *skutečnosti* (*naší zkušenosti*), kdežto logický soud, vypovídající něco o vztazích našeho myšlenkového řádu, může být jen *správný*. Tento rozdíl je (...) *jistotou soudu logického*, ale také tím, že *logický soud nemá kořene důvodu své platnosti*, (...): Kdežto *empirický soud má vždy kromě otázky po důvodu své pravdivosti* (pokud to víme?) *vždy ještě druhou otázku po výkladu skutečnosti soudem vyjádřené*. Soud o kulatosti země má jednu otázku: „Odkud to víme?“ a druhou: „Co způsobilo kulatost země?“ to je odtud, že *logické soudy nic o skutečnosti nevypovídají; nepřinášejí žádné zkušenosti*. S. nemohl nic vědět o myšlenkovém řádu, jak bude i na dalším zřejmo.

Mluví proto S. o „*logické pravdě*“ tenkrát, když má soud o *jiném soudu svůj důvod*, opírá-li se o jiný soud nebo soubor soudů (syllogismus). Ale empirický soud *má přece též v jiném soudu svůj důvod*. S. sice praví, že „*empirická pravda*“ se opírá

bezprostředně o *zkušenost*, „*názornou představu*“. (§38) Avšak o „*představu*“ se nemůže opírat žádný soud. Soud, že země je kulatá, se opírá o soudy: „*Stín země je kulatý.*“ „*Země se dá obeplouti*“ „*Obzor na moři ukazuje kulatost země.*“ To jsou *důvody* kulatosti země, nikoli naše „*představy*“. Zato se opírá *soud* o kulatosti země o *jiné soudy*, aniž je proto jeho pravda „*logická*“, formální, protože to je empirický soud. Každý soud musí být v souladu s myšlenkovým řádem, aby byl platný. *Logický soud* musí být v *pozitivní shodě*, empirický ve shodě *negativní* (nesmí být s ním v rozporu). Pak jsou *správné*.¹² Empirické soudy pak musí být nadto i *pravdivé* a *hověti podmínkám pravdivosti* (shoda se zkušenostní soustavou a pozorování, které nás o pravdivosti přesvědčuje, hoví poznávacímu cíli).

Můžeme tedy při *poznávacím důvodu* lišiti *důvod logické správnosti* a při *empirických soudech* též *důvody pravdivosti*. Za to schází podle našeho pojetí mezi poznávacími důvody to, co uvádí zde (?) S. jako pravdu *transcendentální* a *metalogickou*. Tyto „*pravdy*“ nejsou ničím jiným jako více méně *správnými soudy logickými*. Soud na př., že nic se neděje bez příčiny, je pouhým rozbořem pojmu příčiny a následku v ontologickém (?) myšlení. Soud, že materie (hmota) nemůže ani vzniknouti ani zaniknouti, není ani pravdivý, protože hmota jako hmota může zaniknouti, změnit se v energii. Soud, že $3 \times 7 = 21$, je soud logický podle množinového řádu. A *nyní pravdy metalogické*: „*Subjekt je roven sumě jeho praedikátů $A=A$.*“ Jaký to je subjekt? Je to subjekt (...)? Tomu by nasvědčovaly „*praedikáty*“. Subjektu se přičítají praedikáty, ale není jím přece *roven*. Anebo to má znamenati definici? Definice není žádný soud rovnosti, nýbrž *čtení denominační normy* (viz *Malá logika* str. 98 – číslo strany doplněno autory). Nebo drahá „*metalogická pravda*“: „*Subjektu nemůže být praedikát současně přičítán i odpírán.*“ To je prosté poznání, že pojem „+a“ není „-a“, tedy *poznání stejnosti a různosti*, kladu a záporu. Další „*metalogická pravda*“, že určitý praedikát může být každému subjektu buď přičítán, anebo odepřen jest obměna „*pravdy*“ předchozí. Nebo konečně čtvrtá pravda metalogická: „*Pravda jest vztah soudu k něčemu mimo něj jako k jeho dostatečnému důvodu.*“ Pravda je vztah soudu ke skutečnosti, že ji pravdivě (...) vyjadřuje, ale tato *skutečnost nemůže být nikdy „důvodem“ soudu, jímž může být zase jen soud o skutečnosti*.

Tím je vyřízen *poznávací důvod* soudu, naše otázka: „*Proč?*“ po platnosti soudu. Ostatní otázky: „*Proč?*“ se týkají *skutečnosti vyjádřené soudem* a tato skutečnost je

¹² V popisu hlavních rozdílů mezi čtverou odpovědí na otázku „*proč?*“ Engliš opakuje rozdíl mezi formální stránkou soudu, [o jejíž správnosti rozhoduje „*negativní*“ shoda (nesmí být v rozporu) s myšlenkovým řádem] a empirickou pravdou soudu, která je dána shodou se zkušenostní soustavou. Podle Engliše neodlišil Schopenhauer formální správnost soudu a všechny platnosti nazývá pravdami (logickou, metalogickou, transcendentální a empirickou – viz schéma na str. 4 pozn. 5). U Engliše je platnost soudů logických (příp. metalogických a transcendentálních, které jsou dle Engliše také *správnými soudy logickými* – tzn. formálními zákony myšlení a zákony odvozené z nazírání času a prostoru) dána formální správností, zatímco u soudů empirických je platnost dána nejen formální správností, ale rovněž platností empirickou (pouze v tomto případě pravdou).

podle způsobu pozorování *trojí*, s *trojím možným pochopením skutečnosti*. S. však zná v protivě k poznávacímu důvodu *tři jiné „věty o dostatečném důvodu“*, a to:

- 1) *kausalitu, (...) (causa fiendi)*
- 2) *důvod toho, co jest (causa essendi)*
- 3) *motivaci jednání.*

ad b) První a třetí věta o dostatečném důvodu (kausalita a motivace) se týkají *skutečnosti*, ale *causa essendi*, které chce *názorem o času a prostoru vyložit aritmetiku a geometrii se žádné skutečnosti netýkají*. Důkaz, že zde jde o zvláštní větu dostatečného důvodu, jest S-ovi příklad o *rovnosti úhlů v rovnostranném trojúhelníku*, protože z *pojmu rovnosti stran žádná rovnost úhlů neplyne*.

To jest sice pravda, ale z *pojmu rovnostranného trojúhelníku* to neplyne, poněvadž v trojúhelníku jest proti větší straně větší úhel, proti menší straně menší úhel a *proti stejným stranám jsou stejné úhly*. A arithmetický počet $3 \times 7 = 21$ uvedl už S. mezi transcendentálními pravdami. V obou případech běží o uvědomění si *vztahu v myšlenkovém řádu* (prostorovém, množinovém), který jsme si *sami vytvořili*. V jiné nežli dekadické soustavě by nebylo $3 \times 7 = 21$. V pětinové by znělo: $3 \times 12 = 41$. V jiné nežli euklidovském řádu prostorovém by nebyla přímka nejkratším spojením dvou bodů.¹³ A také to je „*bytí*“, které se zde dokazuje větou o dostatečném důvodu? Máme jen dvojí „*bytí*“. To jedno znamená *sublogickou existenci*, o níž zde při geometrických nebo množinových vztazích nejde, a ta druhá je *gramatická spojka* vyjadřující vztah mezi pojmy v soudu, jako když řekneme, že kůň „je jednokopytník“. *Geometrické a množinové soudy jsou poznáním příslušných vztahů v našem myšlenkovém řádu jako všechny soudy logické; jsou to prostě soudy logické vyjadřující vztahy zvláštních myšlenkových řádů, totiž prostorového a množinového, a platí jen za předpokladu těchto řádů.*

Tak nám zbývají proti poznávacímu důvodu jen *dva „kořeny dostatečného důvodu“: kausalita a motivace*, které se týkají skutečnosti. Jelikož proti otázce: „Proč?“ směřující k *platnosti soudu* (poznávací důvod) jsou jen otázky „Proč?“ směřující k *výkladu skutečnosti* v empirických soudech má S. jen dvojí různé „Proč?“ pro skutečnost a tudíž dvojí skutečnost – *kausální realitu a vůli s jednáním*. Ponechme zatím stranou, jak tuto skutečnost vykládá, ale na první pohled je nápadné, že S. *nezná skutečnosti normologické* a nemá *žádného kořene dostatečného důvodu pro výklad platnosti norem (právního řádu)*, ačkoli nejde o výklad platnosti soudu (odpověď na otázku, jak to

¹³ Vedle přirozených myšlenkových řádů (ontologického, teleologického, normologického) rozlišuje Engliš myšlenkové řády umělé a vytvořené. Mezi ty patří euklidovské i neeuklidovské prostorové řády a řády množinové. V rámci těchto řádů hovoří Engliš rovněž o formální správnosti, která je ovšem dána pouze v rámci těchto řádů.

víme!), ježto *norma není soud*, nýbrž má zvláštní *normologický důvod* spočívající ve vyšší zmocňovací normě, podle jejíhož zmocnění byla nižší norma vydána. Jeho čtyři třídy „předmětů představivé mohoucnosti“ *nestačí* k tomu, aby vyčerpaly obraz o skutečnosti.

Kausalitou rozumí S. celkem správně výklad *ontologické* skutečnosti. Příčinou rozumí změnu a *příčinností vztah určité jednotlivé skutečnosti do skutečnosti celistvé*. Příčinnost považuje S. ovšem podle Kanta za poznatek apriorní. My vystačíme s tím, že máme pojem příčinnosti a příčiny a následku, z nichž plyne, že něco, co existuje, není bez příčiny (což prohlašuje S. za *transcendentální pravdu* (§32)). Ovšem *skutečností kausálně determinovanou* je S-ovi „*empirická realita*“, o níž máme *názornou představu* s formou prostoru a času.

Podle našeho pojetí je *kausálně* determinovanou skutečností *všechno*, co si myslíme jako *prostě existentní*. Tak si můžeme mysliti i *nehmotnou* skutečnost, což podle S. možné není. Tak na př. si mohu mysliti právní řád buď jako něco, co *má být* (jako soubor norem), nebo jako něco, co *jest chtěno* (jako soubor účelů a prostředků státní politiky), anebo také jako *něco existentního* a kausálně podmíněného. V tomto případě nemáme „*právní řád*“, nýbrž *kulturní událost*, ale pak jest v tomto pohledu *ontologickou skutečností*, pro kterou platí kausální determinovanost stejně jako na *empirickou realitu* ve smyslu S-ově.¹⁴

Zvláštní třídou předmětů s vlastním „kořenem věty o dostatečném důvodu“ je pro S. *subjekt vůle a jeho jednání a rozhodování*. Dobře praví, že toto dění jako každé jiné je kausálně determinováno, ale v tomto případě vidíme do kausální působnosti také zevnitř, kdežto jindy nám vyvolávání následků příčinou zůstává tajemstvím. Kausalitu vnější vyvolává akt chtění, jak víme z vnitřní zkušenosti. Tento akt je vyvoláván motivem, to je pouhou představou. Působení motivu nevidíme jen zevně, nýbrž i zevnitř, *motivace je kausalita viděna zevnitř*.¹⁵

Kausalita viděna odkudkoli zůstává kausalitou a *nemůže být proto, že je viděna zevnitř, zvláštním případem „věty o dostatečném důvodu“*. Ostatně rozhodování, chtění a

¹⁴ Podstatným rozdílem v přístupu Engliše se jeví přísné odlišování myšlenkového řádu jako formy a jejího obsahu v podobě empirické zkušenosti. Právě použití myšlenkového řádu při „pozorování“ skutečnosti rozhoduje o tom, jak je skutečnost chápána. Nehmotný soubor norem může být chápán jak normologicky ve vztahu k ostatním normám a normě ústavní, nebo ve vztahu k subjektu vůle jako její produkt, a konečně jako kausálně determinovaná kulturní událost. V každém z těchto řádů musí soud o normě vyhovět formální stránce myšlenkového řádu, aby měl formální platnost. Zdali je daný popis (empiricky) pravdivý, závisí dále na tom, do jaké míry hovoří našemu poznávacímu cíli (účelu). Pro Engliše toto určení zůstává otázkou vhodnosti.

¹⁵ V tomto odstavci Engliš popisuje interpretaci Schopenhauerovu, se kterou nesouhlasí. Motivaci jako kausalitu viděnou zevnitř (kausální determinaci jednání motivem) Engliš nahrazuje determinací teleologickou, která je v rámci teleologického myšlenkového řádu dána účelem a vztahem k dalším korelativním pojům (prostředek, užitečnost, relativní náklad a výnos) a zejména pak k zásadě hospodárnosti (nejvyšší relativní užitek společně s nejnižším relativním nákladem) jako základnímu principu teleologického řádu myšlenkového.

jednání připisujeme i jiným subjektům nežli psychofyzickým lidem, na př. státu, kde o vnitřním vidění vnější kauzality nemůže býti řeči. Formulace „motivace“ jako vidění kauzality zevnitř nám vlastně nic neříká. Není to jen *představa vnější příčiny*, která vyvolává vůli. *Představa toho, co chceme, vyvolává rozhodnutí a jednání*. Pokud se na celý proces od vnější změny danosti přes vzbuzení vůle, rozhodnutí a jednání díváme jako na *děje prostě jsoucí*, pak jsou to děje *kausálně determinované*. Ovšem kausální výklad i s *vnitřním zřením nás neuspokojuje*. Vidíme, že pro rozhodování (volbu určitého jednání) jest směrodatný *účel*, o němž S. nic neví. Z hlediska účelu lze hodnotiti a voliti jednání jako více méně užitečné atd.

A to nejen u volby a jednání jednotlivého psychofysického člověka, nýbrž i při kolektivitách, k nimž si subjekt domýšlujeme. Při tom vzniká celá oblast poznatků a pojmů, ale musíme si mysliti *vše jako chtěné* (určitým subjektem). Pak ovšem dostaneme odpověď na otázku: „Proč?“ *odlišnou* od kauzality. Ale to jest jen tenkrát, myslíme-li skutečnost *jako něco chtěného*, neboť pak se tážeme: „Proč jest chtěno A?“ a odpovídáme: „Protože je chtěno B.“ (prostředek a účel). *Účel pořádá jednání* atd. To všechno S. nevidí a nezná, protože *nezná způsobu pozorování*. Pro nás je motiv jednotlivého jednání *kombinace příčiny* (změna danosti, blesk poškodil střechu) a *účelu* (člověk chce míti dobrou střechu). Jen *tímto dvojím osvětlením z různých pozorovacích rovin* (co jest, co jest chtěno, co býti má) *osvětluje jednání* (člověk spravuje střechu). To ovšem není „vidění kauzality zevnitř“. S-ova „motivace“ *není žádnou zvláštní odpovědí na otázku „Proč?“*, která by osvětlila jednání a není správnou „motivací“ jeho.

Věta o „*dostatečném důvodu*“, která kryje *poznávací důvod* i empirickou determinaci, není žádnou zásadou poznání. Nelze pod pojem *důvodu* zahrnouti jednak *pravý důvod* (*poznávací*), jednak *příčinu, účel i normu jako normologický důvod*. I „*dostatečnost*“ by měla pokaždé jiný smysl. Dostatečnost *důkazu*, že soud je *správný* nebo *pravdivý*, je dána *poznávacím cílem* tak, že nás *důkaz* o správnosti nebo pravdě *přesvědčuje*. A co by byla „*dostatečná příčina*“? Přece takový děj, který děj *zapříčiněný mohl nebo musil vyvolat*. A podobně by byl „*dostatečný účel*“ jako vysvětlení jednání, takový účel, který jednání *vyvolati mohl nebo musil*.

Fakt je, že chceme *každý soud pochopiti*, to znamená míti *důkaz* o jeho platnosti a stejně je fakt, že chceme každou *skutečnost* empirickým soudem vyjádřenou *pochopiti* tím, že ji *včleníme do celistvé stejnorodé skutečnosti*. Chceme pochopiti, co se zase soudem o *skutečnosti* *vypovídá*. Jedno i druhé chápeme, ale *důkaz o platnosti soudu a příčinu zjevů* zahrnouti pod společný pojem dostatečného důvodu nelze.

Zbývá odpověď na otázku: „Proč?“ tu i tam navázanou jednou na platnost soudu (jak to víme), jednak na skutečnost empirickým soudem vyjádřenou. Toto formální „Proč?“ zahrnuje heterogenní věci (*důkaz a příčina atd.*), aniž by zodpovídal na tuto otázku (...) a něco, co by tvořilo *logický celek*. Proto jsme se *obešli ve své Logice bez „věty o dostatečném důvodu“*, domnělém základu veškerého poznání. Schopenhauer dostává

z nich celek tím, že je (...) podle předmětu představivé mohoucnosti, ale jako předměty nejsou *nijak koordinované* (subjekt vůle, čas a prostor jako nazírací forma!), *ani úplné* (normy!), což je patrné i z *neúplnosti jeho determinace skutečnosti*.

O neúplnosti i případně vadnosti jednotlivých odpovědí na otázku „Proč?“ bylo postupně už řečeno dosti.

E. Závěrečné kritické poznámky

Problém, který se zde řeší, je problém *logický*. Žádný logický problém nelze řešit *bez idey myšlenkového řádu*, která právě Schopenhauerovi scházela, stejně jako Kantovi. Viděli soudy jisté a připisovali je čistému rozumu jako apriorní (...), nemajíce výkladu pro jejich jistotu. Rekurz k aprioritě čistého rozumu je *mystický výklad* (stejně jako kategorický imperativ). Myšlenkový řád je *dán našimi pojmy* (a jejich vztahy) účelově intentionálně vytvořenými, aby byly vhodným instrumentem ku poznávání skutečnosti. *Tento prvek účelovosti při tvoření pojmů S. pomíjí. Pojem je „sublimovaná představa, je to představa z představ“*. Máme pojem hodin jako nástroje ku měření času. Pojem hodiny je definován svým účelem, který není viditelný na něm tak, abychom měli o něm představu názornou v prostoru a času. Máme mnoho představ různých hodin, které jsme viděli (jichž jsme měli v něm, jehož je představa reprodukcí), a máme každý jiné představy, ale máme společný pojem, který není vůbec z těchto představ čerpán, přestože účel na předmětu není viditelný. I abstrakce z představ a její múza je účelová. A tak si vytvořil člověk soustavu pojmů a celý myšlenkový řád o prostoru a množinách, který pak, pokud ho používáme při myšlení, je pro nás *logickou normou*. Pokud pak poznáváme *jen vztahy mezi pojmy svého myšlenkového řádu* (včetně prostorového a množinového), činíme tak *soudy logickými*, které jsou jisté, *arci myšlenkovým řádem podmíněné, ale nic nevypovídají o skutečnosti*. Jsou jisté, protože vyjadřují vztah *mezi našimi účelovými výtvory*, pojmy, ale jejich jistota je řádem podmíněna. „Přímka je nejkratší spojnicí dvou bodů“ jest soud jistý, ale za předpokladu Euklidova řádu prostorového, neplatí pro řád prostoru konečného a oblého. „Materie nemůže zaniknouti“ prohlašuje S. (a Kantova filosofie), což prý je apriorní nebo transcendentální pravda, která přestala být pravdou, když se poznalo, že se může hmota proměnit v energii a zmizet jako hmota. Nic nevypovídají logické soudy o skutečnosti, protože vyjadřují vztahy *mezi pojmy jako pojmy, nikoli jako representanty skutečnosti v soudu*. „Vlaštovka je pták“ je soud logický, „vlaštovka létá“ je soud empirický. Tento fundamentální rozdíl mezi soudy logickými (o vztazích myšlenkového řádu) a empirickými (o skutečnosti) jest právě také z hlediska našeho problému nesmírně důležitý. Jen u soudů *empirických* vzniká otázka (*vedle platnosti a pravdivosti soudu*) po *výkladu skutečnosti* soudem vyjádřené. Ze soudů logických nic takového není, zde chceme pochopiti jich *platnost, žádnou skutečnost*, protože jí nevyjadřují. A také platnost soudů logických se dokazuje jinak nežli u soudů empirických. U oněch jde o *soulad s myšlenkovým řádem* a jeho

normami, tedy o *positivní správnost*. U soudů empirických však *jde též o správnost logickou (ale negativní)*, aby se nepřičily myšlenkovému řádu (otec neměl děti!), ale nadto znamená jejich platnost *pravdivost*, aby vyjadřovaly přesvědčivě skutečnost (aby byly ve shodě se zkušenostní soustavou, opřely se o soudy z přímého pozorování atd.). Těchto rozdílů nemůže S. dbáti, když nemá idey myšlenkového řádu (a zkušenostní soustavy).

pochopování skutečnosti se děje jen u soudů empirických, které o *skutečnosti* něco vypovídají. Toho nedbá S. a *proti „poznávacímu důvodu“* o platnosti soudů *vedle* něho staví i *„Seinsgrund“*, tedy důvod platnosti soudů *matematických a geometrických*, což není zvláštní poznávací důvod, ježto se tyto soudy dokazují logicky.

Myšlenkový řád je *instrument*, kterým skutečnost poznáváme a musíme se jím dívat. Jestliže pak tento řád obsahuje *více způsobů pozorování skutečnosti*, musíme toho dbáti a jím i se řídit. Protože o skutečnosti *o sobě nic nemůžeme vědět, co nemůžeme postihnouti svými pojmy a soudy* a tudíž i myšlenkovým řádem, a jeví-li se skutečnost *různou při různém způsobu pozorování, není pro nás skutečnost jen jedna (...), a (...) máme názornou představu o prostoru a času*, jak míní S., nýbrž máme více různých skutečností, a to náš myšlenkový řád liší mezi skutečnostmi, kterou si myslíme jako prostě existentní, a jinou, kterou si myslíme jako chtěnou, a onu, kterou si myslíme jako něco, co má být.

Pak je *kausálně determinovanou* skutečností nejen ona, o níž máme *názornou představu v čase a prostoru*, tedy skutečnost *hmotná*, jak míní S., nýbrž *všecko*, co si myslíme jako *prostě jsoucí*, tedy i skutečnost *nehmotná*. Determinace jednání se jeví jako účel, když si skutečnost myslíme jako *chtěnou* a nestačí, praví-li S., že motivace je působení *kausality viděné zevnitř*. Myšlenkovým řádem vidíme skutečnost normových komplexů s *vlastní zvláštní determinací* (normologickým důvodem), díváme-li se na skutečnost jako na něco, co má být, což S. nezná.

Jen ještě malou poznámku k *pojům subjektu a objektu*, jimiž S. tolik operuje. *„Naše poznávací vědomí ... se rozpadá na subjekt a objekt a neobsahuje nic mimo to.“* §16. Objekt se staví proti subjektu jako *samozřejmá protiva*. Ale subjekt není subjektem vzhledem k objektu a objekt není objektem vzhledem k subjektu jako *snad nějaký jeho korrelát*. Subjektu potřebujeme tam, kde máme (nebo předpokládáme) *nějakou vědomou aktivitu záměrnou*. Proto v ontologickém myšlení není subjektu. Subjektu tuto aktivitu *přičítáme*. Je to bod *přičitatelnosti pro dotýčnou aktivitu* a *nic o něm nemůžeme vědět, leda to, co je v aktivitě samotné a co o ní víme*. O subjektu poznání víme jen to, co je v poznatku. Proto *různorodou aktivitu přičítáme různým subjektům* (subjektem aktivity intelektuální je duch, aktivity sentimentální je duše). Máme i *více států* jako bodů *přičitatelnosti pro různorodou aktivitu*. Je to jiný stát, který je subjektem *právo tvorné činnosti* (zákonodárce) a jiný stát, který pod právním řádem jedná (fiskus atd.).

A nejinak je tomu s *objektem*, který jest jím se zřetelem *k aktivitě nebo působení*, která (...) obnáší. Myslím něco a hledám něco, co je předmětem myšlení, hledání atd., ale i oteplování ze strany slunce atd.

V našem poznávacím vědomí není podle S. nic jiného než subjekt a objekt. *Subjekt je tu naše myšlenková konstrukce, bod přičitatelnosti pro poznávací aktivitu, jejíž je předmětem, co poznáváme a obsahem jest poznatek.* To stejno míti na paměti, když se pak ze subjektu a objektu dovozují další důsledky dalekosáhlé.

Použitá literatura

ENGLIŠ, Karel: *Malá logika*, 1. vydání, Praha, Melantrich, 1947, str. 511

ENGLIŠ, Karel: *Teleologie jako forma vědeckého poznání*, Praha, Topič 1930

ENGLIŠ, Karel: *Rukopis Velké logiky*, Archiv národního muzea

SCHOPENHAUER, Arthur: *O čtverém kořeni věty o dostatečném důvodu*, in: *Vůle v přírodě a jiné práce*, Praha, Academia, 2007, str. 599

SCHOPENHAUER, Arthur: *Svět jako vůle a představa* svazek první, Pelhřimov, Nová tiskárna, 1997, str. 432

SCHOPENHAUER, Arthur: *Svět jako vůle a představa* svazek druhý, Pelhřimov, Nová tiskárna, 1999, str. 479

SCHOPENHAUER, Arthur: *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*, Frankfurt am Main, 1847

VAVERKA, Tomáš: *Teorie poznání Jana Loewensteina*, E-LOGOS, 2011, přístup z internetu: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/history/vaverka11.pdf>

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2012 (vychází průběžně/ published continuously)

Místo vydání/Place of edition: Praha

ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague

nám. W. Churchilla 4

Czech Republic

130 67 Praha 3

IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura

vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)

Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)

Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)

Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)

Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)

Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)

Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)

Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)

Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)

Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)